

**Paul Felix Lazarsfeld jubilující:  
(13. 2. 1901-30. 8. 1976)**

Letos si připomínáme hned dvě významná výročí spojená s osobou sociologa, který nad jiné významně ovlivnil vývoj této vědecké disciplíny. V únoru jsme si připomněli 95 let od narození a v srpnu si připomínáme 20 let od úmrtí sociologa, který velkou měrou přispěl k rozvoji metodologie výzkumné práce v sociálních vědách a posunul poznání v několika oblastech sociologie – ve výzkumu nezaměstnanosti, v otázkách působení masové komunikace a interpersonální komunikace, v politické sociologii při výzkumu formování volebních preferencí, při zkoumání společenských vědců v podmínkách mccarthismu, v otázkách aplikace sociologického bádání ve společenské praxi i v tématu historie empirického sociologického výzkumu. Použití dotazovacích technik ve výběrových šetřeních s cílem testovat hypotézy o vztazích mnoha proměnných, opakované dotazování stejného souboru respondentů – dnes již proslulá „panelová metoda“ měření hodnot skrytých (latentních) proměnných pomocí jejich zjevných projevů (manifestních proměnných) ústící do myšlenek latentní strukturní analýzy patří snad k nejznámějším metodologickým příspěvkům Paula F. Lazarsfelda.

Paul Felix Lazarsfeld se narodil ve Vídni 13. února 1901. Vyrůstal v myšlenkovém prostředí intelektuální Vídne, ovlivněn Vídeňským kruhem i socialistickým hnutím. V roce 1925 promoval z matematiky, u Karla a Charlotty Bühlerových studoval psychologii. Koncem dvacátých let začal spolu se skupinou mladších studentů Vídeňské univerzity provádět komerční výzkumy z oblasti aplikované sociální psychologie. V roce 1931 pak ve Vídni oficiálně založil svůj první výzkumný ústav – Wirtschaftspsychologische Forschungsstelle (Výzkumné středisko pro hospodářskou psychologii) – nezávislou výzkumnou instituci, která sloužila k výchově studentů Vídeňské univerzity, ale prováděla především výzkumy trhu na zakázku pro rakouské a později i zahraniční obchodní a průmyslové společnosti. Menší část prostředků Lazarsfeld získával z fondu Rockefellerovy nadace spravovaného manželou Bühlerovými.

Z konce dvacátých let pocházejí jeho první vědecké práce: *Jugend und Beruf* (Mládež a povolání) a *Statistisches Praktikum für Psychologen und Lehrer* (Statistické praktikum pro psychology a učitele). V zimě 1931/32 provedl první velkou a úspěšnou statistickou analýzu dat z rozsáhlého výzkumu posluchačů vídeňského rozhlasu, který zahrnoval více než 100 tis. dotázaných. Nejslavnější prací vídeňského výzkumného střediska pro hospodářskou psychologii se však stal výzkum nezaměstnané průmyslové obce v Dolním Rakousku, Marienthalu. Výzkumná monografie *Die Arbeitslosen von Marienthal* (Nezaměstnaní z Marienthalu) vyšla poprvé v létě 1933 v Lipsku jako kolektivní dílo výzkumného střediska zaštitěné osobou profesora Bühlera. Sám výzkum je příkladem výsledkem nadšené kolektivní práce. Marie Jahoda, první Lazarsfeldova manželka, Hans Zeisl a Paul Lazarsfeld jsou dnes známi jako autoři monografie. Každému z nich, ale i mnoha dalším spolupracovníkům vídeňského výzkumného střediska, dnes vděčíme za jeden z nejzdařilejších příkladů kombinace mnoha výzkumných technik v jediném výzkumném šetření.

Na podzim 1933 Lazarsfeld odjíždí na vědeckou stáž do USA jako stipendista Rockefellerovy nadace, původně na rok. V roce 1934 si pobyt o rok prodlužuje a v létě 1935, ovlivněn zákony proti socialistům a rozmachem profašistického režimu v Rakousku, si vyřizuje vystěhovalceké vízum a odjíždí do Ameriky natrvalo.

V USA získal Lazarsfeld řadu zkušeností již během svého stipendijního pobytu v letech 1933 až 1935. V té době se v New Yorku poprvé setkal s Robertem Lyndem a Rensisem Likertem, poznal Hadley Cantrila, Franka Stanton, spolupracoval s Arthurem Kornhauserem a Davidem Craigem při výzkumu trhu, pobýval v Chicagu, ale také na univerzitách na pacifickém pobřeží USA. První kroky jeho emigrace mu usnadnila pomoc Roberta Lynda, který mu byl pak ještě mnohokrát nápomocen. Lynd získal pro čerstvého emigranta první analytickou práci – statistický rozbor údajů z 10 tis. dotázaných k volbě povolání, vyplněných mladými lidmi ze státu New Jersey, které si nikdo netroufal zpracovat. Lazarsfeld převzal nelehký úkol a s prezidentem méně známé nedávno

založené Newark University Frankem Kingdomem se dohodl na založení svého druhého výzkumného centra. V té době se jeho druhou ženou stává jeho vídeňská diplomantka a dlouholetá spolupracovnice Herta Herzogová. Lazarsfeld v těchto letech spolupracoval se Samuelem A. Stoufferem a s Mirrou Komarovsky – zkoumal důsledky ekonomické deprese na manželství a rodinu, věnoval se však také výzkumu trhu (s Arthurem Kornhauserem) a spolu s Rowenou Wyant napsal analyticky zdařilý článek vycházející ze statistických dat o prodeji 25 významných časopisů v devadesáti amerických městech.

V roce 1937 se ujímá vedení velkého projektu pro výzkum rozhlasového vysílání a jeho posluchačů. Jeho náměstky se stali Frank Stanton, ředitel rozhlasového koncernu CBS, a Hadley Cantril, slavný psycholog z Princetonské univerzity. Rozsáhlý výzkum, který se do povědomí společenských vědců zapsal pod pojmem „Princeton Radio Project“, znamenal pro Lazarsfelda výzvu a příležitost k realizaci rozsáhlého souboru výzkumných aktivit. S využitím zkušeností a výzkumného týmu svých spolupracovníků z Newarského výzkumného centra vytvořil, tentokrát již za nesrovnatelně příznivějších materiálních podmínek, v rámci projektu svůj třetí výzkumný ústav – Princeton Office of Radio Research. Jeho faktickým sídlem se na Lazarsfeldovo výslovné přání stal nejprve Newark, kde pracovala jeho výzkumná skupina, a později New York, tehdejší největší centrum rozhlasového byznysu.

V letech 1937 až 1949 vydal Paul Lazarsfeld spolu s Frankem Stantonem a dalšími spoluautory jen v oblasti komunikačního výzkumu a výzkumu posluchačů rádia dvě monometrická čísla psychologického časopisu, šest monografií a dvě desítky článků a statí. V roce 1939 přechází výzkum rádia na žádost Roberta Lynda a s plným Lazarsfeldovým souhlasem na Kolumbijskou univerzitu do New Yorku. Středisko se začíná zabývat také dalšími výzkumnými tématy a v roce 1945 dochází k jeho přejmenování na slavné *The Bureau of Applied Social Research* (Středisko aplikovaného sociálního výzkumu). A to je již čtvrtý výzkumný ústav založený a vedený Paulem Lazarsfeldem. Ten pak existuje až do roku 1977 a zaniká po Lazarsfeldově smrti.

V roce 1940 se v USA konaly prezidentské volby, v jejichž předvolební kampani se poprvé ve větším měřítku promítl vliv rozhlasového vysílání. Paula Lazarsfelda, Bernarda Berelsona a Hazel Gaudetovou nezajímalo primárně, zda zvítězí demokrat Roosevelt nebo republikán Wilkie. Pomocí „panelové metody“ dovedené právě v rámci tohoto výzkumu k akademické dokonalosti chtěl Lazarsfeld se svými kolegy zkoumat proces utváření volebního rozhodnutí, vliv tisku a rozhlasu, rodinných tradic i sociální příslušnosti, majetku, i náboženského vyznání a zejména vliv protikladných tlaků na voliče, na proces jejich volebního rozhodování. Jako výsledek čtyřleté práce vznikla knížka *The People's Choice* (Volba lidu), jedna z nejslavnějších a nejvíce vydávaných a překládaných Lazarsfeldových knížek.

V průběhu války Lazarsfeld spolupracoval také jako jeden z metodologických konzultantů Stoufferova týmu pro výzkum americké armády. Když v roce 1949 vyšly první dva díly *Amerického vojáka*, napsal obsáhlou recenzi kolektivního díla a v roce 1950 spolu s dalšími metodology vydal čtvrtý díl *Amerického vojáka* známý a citovaný dnes pod názvem *Measurement and Prediction*. Spolu se svým snad nejbližším a dlouholetým spolupracovníkem Robertem K. Mertonem vydává o rok později jakýsi „pátý“ díl *Amerického vojáka* *Continuities in Social Research: Studies in the Scope and Method of The American Soldier*.

Lazarsfeldova akademická dráha na Kolumbijské univerzitě započala výzkumným projektem v roce 1939, kdy zde také začal učit. V roce 1940 se stal mimořádným profesorem a teprve k tomuto roku se váže definitivní a formální Lazarsfeldovo začlenění do sociologie. V třicátých letech sám sebe považoval a označoval za psychologa, později za sociálního psychologa. Na katedru sociologie, vedenou v té době stále ještě Robertem Lyndem, je přijímán spolu s mladším kolegou Robertem K. Mertonem.

V padesátých a šedesátých letech vyvrcholila Lazarsfeldova aktivita metodologická. Stává se spoluzakladatelem matematické sociologie. Seminář, který na Kolumbijské univerzitě vedl, a k němuž přizval plejádu nejlepších odborníků, vyústil v roce 1954 ve vydání *Mathematical Thinking in the Social Sciences*.

O dvanáct let později, roku 1966, redigoval spolu s Neilem Henrym neméně známou čítanku matematické sociologie *Readings in Mathematical Social Science*.

Jedním z nejznámějších metodologických témat, spojovaných s osobou Paula Lazarsfelda, je bezesporu analýza latentních (skrytých) proměnných. Započal ji již ve čtyřicátých letech studii na téma „analýza skrytých vlastností“ (latent attribute analysis), pokračoval úvahami o „skrytých proměnných“ (latent variables) a definitivně se přiklonil k termínu „latent structure analysis“ (analýza skryté struktury). V roce 1968 vydal Lazarsfeld po řadě studií a článků spolu s Neilem Henrym monografii *Latent Structure Analysis* shrnující mnohaleté bádání na tomto poli.

Lazarsfeld po celý život usiloval o vytvoření instituce a systému vzdělávání sociologů – profesionálních výzkumníků na doktorandské úrovni. V úplnosti se mu to však nikdy nezdařilo. Pro účel výuky sociologické metodologie vydal v roce 1955 ve spoluautorství s Morrisem Rosenbergem jednu z nejslavnějších „učebnic-sborníků“ metodologie *The Language of Social Research*. V mnoha zemích, a také v Československu šedesátých let, byla nositelem tehdy vládnoucího paradigmatu akademické sociologie, které zprostředkovala v metodologické rovině celé generaci amerických i evropských sociologů. V roce 1972 vydal spolu s M. Rosenbergem a Ann K. Pasanellovou neméně zdařilé pokračování této metodologické učebnice: *Continuities in the Language of Social Research*.

Také v oblasti meritorního výzkumu však Paul Lazarsfeld nepřestal být činným. V roce 1955 vydává spolu s Elihu Katzem další knihu, která vzbudila oprávněný zájem odborné veřejnosti: *Personal Influence*. Hypotézu o dvou-  
stupňovém toku komunikace, (tj. nejprve od masových médií k vůdcům veřejného mínění, kteří se sami aktivně zajímají o informace a vyhledávají je, a od nich pak k ostatním občanům), kterou poprvé postuloval v *People's Choice*, zde ověřuje na novém empirickém materiálu ve čtyřech oblastech, v nichž se v tomto případě ženy často radí: v oblasti módy, návštěvy biografu, otázkách veřejného zájmu a orientaci na trhu zboží.

A ještě jeden významný výzkum Lazarsfeld inicioval a uskutečnil. V období mccarthismu, kdy na podezření z protiamerické činnosti byly vyslýchány desetitisíce lidí, se Lazarsfeld s Wagnerem Thielensem rozhodli studoval akademickou obec, vysokoškolské učitele, výzkumníky pracující na univerzitách, společenské vědce. V roce 1958 tak spatřila světlo světa *The Academic Mind*.

Závěrečná léta vědecké tvorby Paula Lazarsfelda jsou spojena s promyšlením koncepcí implementace poznatků sociologie do společenského rozhodování. Aplikaci sociologie, jejímu využití v mnoha rozličných sférách společenské praxe, se Paul Lazarsfeld věnuje jako spoluautor dvou významných knih: *The Uses of Sociology* (1967) a *An Introduction to Applied Sociology* (1975).

Zajímaly ho dějiny empirického sociologického výzkumu. Již ve třicátých letech stál u zrodu stručných „dějin sociografie“, které v autorství jeho přítele Hanse Zeisela vyšly jako příloha *Marienthalu*. V roce 1961 publikuje *Poznámky k historii kvantifikace v sociologii* (*Notes on the History of Quantification in Sociology: Trends, Sources and Problems*), v nichž stručně pojednává téma v celé jeho šíři.

Paul Lazarsfeld působil na Kolumbijské univerzitě až do svého penzionování v roce 1971. V sedmdesátých letech pokračoval v učitelské dráze prakticky až do své smrti jako distinguished professor na University of Pittsburgh. Paul Lazarsfeld je spolutvůrcem oboru sociologie v jeho moderní podobě akcentující empirické bádání, avšak nepodceňující jeho teoretická východiska i vyústění. Můžeme bez nadsázky říci, že jemu sociologie vděčí za mnohé rysy svého dnešního všedního obrazu. Tak jako si teoretickou stránku sociologie nedovedeme představit bez přínosu Maxe Webera, Emila Durkheima, Karla Marxe, Georga Simmela, Ferdinanda Tönniese nebo Vilfreda Pareta, za dnešní podobu empirické stránky sociologického snažení hodně vděčíme právě Paulu F. Lazarsfeldovi a jeho aktivitám, kterými významnou měrou přispěl k institucionalizaci sociologického výzkumu.

#### Bibliografie Lazarsfeldových děl:

Neurath, P. 1979. „The Writings of Paul F. Lazarsfeld: A Topical Bibliography.“ Pp.